

BÍRÓ FERENC

EGY XIX. SZÁZAD ELEJI KÓDEX CSOKONAINAK
TULAJDONÍTOTT VERSEI

A szegedi Bölcsészettudományi Kar Irodalomtörténeti Intézetének könyvtárában egy 13 × 21-es méretű, megrongált állapotban levő kéziratos könyv található az 5287-es leltári szám alatt. Korábbi birtokosaira vonatkozó útmutatást egy bélyegzón kívül (felirata: *Budai Állami Tanítóképezde tulajdona*) elsősorban a címlapja jelenthet: VIRGILIUS | *Eneisse* | *mellyet* | *Blumauer* | *németre travesztált* | *magyarra* | *Szalkai Antal* | *fordította.* | 1800. [Olvashatatlanságig áthúzott aláírás, majd:] *Benkovics Imrée.*

E kötet elsősorban a benne található Csokonai vers-másolatok miatt érdemel figyelmet. Ezek elhelyezkedése a kódex kéziratos anyagában a következő:

1. Csak a címként feltüntetett Szalkai Antal-féle travesztia előzi meg. Ez tölti ki egyébként a kódex jelentős részét: az általam számozott 379 összes oldalból 294-et.

2. Egy oldal kihagyásával következik „Csokonai némely darabjai” cím alatt (296. old.) az ismertetés tárgyát képező adalékokat is magába foglaló részleg, 16 oldalon 15 címszóval. (297—312. old.)

3. Ezután Fazekas Mihály (1823-ban írott és először 1824-ben közölt)¹ „Nyári esti dal” című költeményének, és két „Nép-Dal”-nak másolatát találjuk. (313—315. old.)

Érdekes megemlíteni, hogy a „Nyári esti dal” szerzőjének jelölése: „Fazekas Mihály Csokonai Barátja”

4. Nyolc oldal üresen marad (316—323). A sort újra Dayka Gábor néhány, Kazinczy 1813-as kiadásából² másolt költeménye nyitja meg. (324—331. old.)

A kötet hátralevő lapjaira (331—375. old.) Kisfaludy Sándornak, továbbá korabeli kisebb, és előttem jórészt még ismeretlen költők néhány versét írta le másolónk.

A Szalkai-féle magyarítás, a „Csokonai némely darabjai” cím alatt előforduló másolatok és Dayka versei azonos kéz által írottak. A közbeiktatott Fazekas költemény és a két „Nép-Dal” írása viszont eltér az előzőekétől és egymásétól is.

¹ Fazekas Mihály *Összes művei*. Sajtó alá rendezte: Julow Viktor és Kéry László. Bp. 1955. I. köt. 265—266.

² Újhelyi Dayka Gábor *Versei*. Összveszedte s kiadta barátja Kazinczy Ferenc. Pest, 1813.

A „Csokonai némely darabjai” felirattal jelölt részleg a következő címszavakkal megadott verseket, (illetve verscsoportot) tartalmazza:³

- I. Az Unalom (1791)
- II. A Hajókázó Ámor (1800)
- III. A Quodlibeti Bilétekben.

[Arab számozással ellátott 15 rövid költemény tartozik ide. Három ismert:

- 1. Vigyázz, ha a Hízkelkedő... (1800)
- 2. Gyanús Hymen... (1800)
- 3. Távol létembe... (1800)

a többi ismeretlen.]

- IV. Egy Tulipánthoz (1802)
 - V. Siralom (1802)
 - VI. Még etzer Lillához (1798)
 - VII. Rózsím sírja felett (1798)
 - VIII. Szépek Szépe (1802)
 - IX. Az Esküvés (1798)
 - X. Keser édes (1797)
 - XI. Lillához („Lányka hű szerelemem...” (1802)
 - XII. Leánykákhoz (1802)
 - XIII. A Bátortalan Szerelmes (1802)
 - XIV. A bukkal küzködő (1791)
 - XV. Egy kesergő Magyar (1792).
- A 17 hiteles Csokonai vers közül tehát

1791-ben	2
1792-ben	1
1797-ben	1
1798-ban	3
1800-ban	4
1802-ben	6 keletkezett.

Ami figyelemre méltó, és mint új, esetleg számbajöhet, azt az első három címszó alatt találjuk. A többi költemény másolata és a ma ismert szöveg között lényeges eltérés nincs. Csak néhány kisebb és nyilvánvalóan másolásból eredő hibát fedezhetünk fel.

I. Az Unalom.

A versek szempontjából a teljesség igényével fellépő 1956-os Csokonai kiadásban⁴ (továbbiakban: bibliofil kiadás) ez a vers nem az itt ismert címen, hanem első sorával jelölten szerepel: [Óh unalom, vad unalom...]⁵

³ A számozást és a versek valószínű keltezésének bejegyzését az áttekinthetőség kedvéért, illetve esetleges távolabbi következtetések levonása érdekében én végeztem el. A versek keltezésének kérdésében Vargha Balázs volt segítségemre, akinek szívességét ezúton köszönöm meg.

⁴ Csokonai Vitéz Mihály *Összes versei*. Sajtó alá rendezte: Vargha Balázs. Bp. 1956. I–II. köt.

⁵ Id. Csokonai-kiadás. I. köt. 118.

II. A *Hajókázó Amor*.

A bibliofil kiadás szövege:⁶

„Amor egy narancshéjacsán
 Fel s alá kormányozott.
 S egy szívbe e kis vasmacsán
 Kikötni szándékozott:
 De a sors szelet indított
 Tengert, mindent rázúdított,
 A kis vasmacska eltört
 S szegény Amor hajót tört.”

A kódexben:

„Amor egy Narants Hajótskán
 Mint Hajós kormányozott
 S egy szívben egy kis vas-matskán
 Ki kötni szándékozott,
 De a vak sors megtámadta
 Forgó széllal felforgadta,
 A kis vas-matska eltört
 S szegény Amor Hajót tört.”

Az első két sor kétségtelenül a mai kiadás változatában jobb. (A kódexbeli szövegben a „hajó” szó két soron belől kétszer is előfordul.) De a szöveg további részében a kötetünkben található vers — érzésem szerint — közelebb áll Csokonai tehetségéhez. A ma ismert változat „e kis vasmacs-kán” kitétele a „narancshéjacska”-ra vonatkozik, ami érezhető romlás, tekintve hogy a „vasmacska” szónak „hajó” jelentése nem volt.⁷

A rímképlet is nagyobb változatosságot s ugyanakkor több rendszert mutat.

A bibliofil kiadásban levő szövegé: abab. bb cc.
 Kódexünkben: abab cc dd.

III. A *Quodlibeti Bilétekben*.

összefoglaló cím alatt 15 költemény következik cím nélkül, számozással. Csokonai kiadásaink az első hármat — mint már említve volt, — ismerik, a 4—15-ig számozottakat viszont nem. Ezek a következők:

4.

„Ez az egy kéréssem engem el ne felejts
 Emlékezetedből s szivedből ki ne ejts
 Rózsákkal hintessék életed pályája
 Kedvező szelektül vitessen gályája
 A minden ható kéz legyen vitorlája
 Ezt kívánja néked szivednek barátja.”

⁶ Id. Csokonai-kiadás. II. köt. 17.

⁷ Czuczor Gergely—Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. Bp. 1862. VI. köt. 860.

5.

„Boldog szív amellyet más szívhez csatlának
Arany lántzai az igaz barátságnak.”

6.

„Légy a Szerentsének egyik örökösse
Szived is ez jussal egy hiv szívhez kösse
Szerentsédnek soha ne essen tsorbája
Sőt vigan evezzen életed Tsajkája.”

7.

„Hiv Barátságodat örökre kikérem
Én is hasonlóan magamat igírem.”

8.

„Soha el nem felejt tégedet ez a szív
Tsak teis hozzája legy állandó és hiv.”

9.

„Szeressél engemet úgy mint én tégedet
Mert én sem kívánok tetüled egyebet.”

10.

„Legyünk hiv barátok, barátom mind addig
Mig a szelek hadják testünknek Hamvait.”

11.

„Emlékezzél kérlek hiv barátságomrul
Midőn vig órák közt hallasz halálomrul.”

12.

„Érted kesergő: Holtig sínlődő
Ate kegyesed: hiv szerelmesed.”

13.

„Rejts tehát könyvedben jól el szerelemnek izlését
Jobb kezem irását ne hamar ime adom!
Bélyege ez légyen a hiv szerelemnek erántad
Mostoha szerentse mit szomorítasz engem
Ilyen a Természet minket szerelemre teremtett
Egymástól noha tsak, illy hamar férre ragad.”

14.

„Még Morpheus gyász Leplével
 Pillám bé nem vonnya
 Még tsak lelkem ez étlettel
 Képzik, és az ő álma
 El nem mulik addig mindég
 Még tsak nyelvem mélázhat
 Semmi kajányos irigység
 Tölled el nem választat
 Utolsó sóhajtásom is
 Mellyet néked áldoz fel
 Szivem, — és barátságom is
 Te neveden lebeg el.”

15.

„Édes emlékezeted tedd hiv barátságomról.”

*

Általánosan ismert quodlibet vers Csokonai életművében egy van: a Puky Istvánné, Darvas Anna tiszteletére írott, „Az én barátném D. A. quodlibetjére”⁸ című költeménye, ami túl is lépi e műfaj kereteit. Elég idézni ennek bizonyítására az indítást: „Mi a világ?”, amit egy Rousseau szellemében tett kiábrándult véleménynyilvánítás követ. Azok a quodlibet versek viszont, amelyek — az élőbbivel ellentétben — közelebb állnak e műfaj szűk és kevésbé művészi követelményeihez, nem éltek benn úgy az irodalmi köztudatban. A kevesebb figyelmet jeltelenség követi, amiből — paradox módon — éppen az eredeti quodlibet szerep elhomályosulása következik. Maradt belőlük néhány soros — nem tudni miért írt — versike.

Így történhetett meg a következő eset:

Toldy Ferenc 1844-es Csokonai kiadásában⁹ egy jegyzéket is közöl a költő elveszett, vagy különböző okok miatt nem publikált műveiről. A 127. száma ennek a „Lajstrom”-nak a következő:

„Egy dámának quodlibetjébe való inscriptiók. Epigramma. Elveszett.” Illési János, bírálva Toldy kiadásának néhány tévedését, szót ejt a 127. számú pontról is. Egy birtokában levő XIV. század eleji kódex ugyanis „Quodlibeti bilétekbe” cím alatt olyan verseket tartalmaz, amelyek különválasztva és ilyen megjelölés nélkül megtalálhatók Toldy kiadásában a következő címeikkel: „Az elválás reggelén”, „Szerettem...”, „Hymenhez”, „A hizelkedő”¹⁰

A 127-es számú pontot „Inscriptiók”-nak és nem epigrammának értelmezve (Illésin kívül így érti a Harsányi—Gulyás kiadás előszava is¹¹ — véleményem szerint helyesen) jogos feltételezni, hogy ez összefoglaló cím, ami alá az iménti versek tartoznak.

⁸ Id. Csokonai-kiadás. II. köt. 17.

⁹ Csokonai Vitéz Mihály *Minden munkái*. Kiadta: Schedel Ferenc. Pest, 1844. XCI.

¹⁰ Illés János: *Adatok Csokonai munkásságához*. Figyelő. 1837. 265—269.

¹¹ Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei*. Sajtó alá rendezte: Harsányi István és Gulyás József. Bp. I. köt. XXIII.

A Szegeden talált kéziratos könyv csak megerősíthet bennünket abban, hogy az Illési által említett négy rövid költemény „quodlibeti bilétekbe” készült, hiszen hármat itt is megtalálunk közülük hasonló cím alatt. Ez — hozzászámítva a közölt versek meglétét a szegediben — egyben bizonyítja, hogy a két kódex nem azonos.

Mindezek figyelembevételét után, felvetődik a kérdés: mit jelenthetnek a közölt adatok Csokonai életművének teljesebbé tétele szempontjából?

Csokonai költői működésében feltétlenül nagyobb helyet kell adni ennek a kevésbé fontos műfajnak. A költőt életmódja és kiterjedt baráti köre szinte kötelezte ilyen apró kedvességre. A leggyakrabban feltehetőleg sietve rögtönzött, de néha gondosabb formába öntve fejezett ki egy-egy jótanácsot („Vigyázz, ha a Hízelkedő...” vagy lélekállapotot („Távollétemben...”), esetleg igazi Csokonai verset írt. („Az én barátném D. A. quodlibetjére”)

A költemények utóéletében is — mint említettem — megvan a nyoma e színvonalbeli különbségnek; „Az én barátném D. A. quodlibetjére”, mint quodlibet vers ismert mindvégig, a többi korabeli kéziratos leletek utalják ebbe a csoportba.

Talán a hozzá nem olyan közelálló barátok vagy tanítványok kérésére sebtében írott quodlibet versek — mivel nem képviselnek különösebb művészi teljesítményt, s így a költő sem törődött velük — teljesen ismeretlenek maradtak.

Úgy gondolom, hogy kódexünk közölt quodlibet versanyagában feltételezhetjük néhány ilyen Csokonai vers előfordulását.

Alátámasztják még ezt a következők:

1. A „Quodlibeti Bilétekben” cím alatt elhelyezett versek azonos témájukkal kis ciklust alkotnak. E hiteles és nem hiteles Csokonai versekből álló részleg másolása tehát

a) egységes szövegből,

b) vagy gyűjtőmunka eredményeként összeállított anyag alapján történt.

Bármelyik lehetőség is áll fenn, nagy a valószínűsége, hogy nem csupán a ma ismert három vers Csokonai munkája. A megelőző szöveg — ha az a. lehetőségre gondolunk — már szintén Csokonainak tulajdonította az egészet, tehát a korban kódexünk nem állt egyedül. Ha a b.-t tartjuk szem előtt, akkor pedig a gyűjtés — jellegéből következően — nyilván nem teljesen taláalomra történt.

2. Az egész anyag hiteles Csokonai versek összefüggő csoportjában szerepel.

Pusztán esztétikai ítéleten alapuló véleményem szerint Csokonai lehet a: 4, 5, 6, 11, 12 és különösen a 14-es számmal jelölt versek szerzője.